

לְשֵׁאלַת הַמִּבְטָא וְהַנִּינָה בְּבִיָּה"ס

(הצרת מורה)

ב"השפה" חוברת א' עורר מר שאול טשרניחובסקי את השאלה ע"ד המבטא והניניה בלשונו בכלל ובביה"ס בפרט.

מסכים אני לדעתו של המשורר הנכבד, כי אנחנו ה"אשכנזים" באנו לידי מבטאנו ונינינו לא ע"י חקוי הגרמנים והפולנים, אלא תחת השפעת גורמים טבעיים שונים, כהאקלים ועוד; אבל אין זו אומרת, שמבטאנו והטעמתנו הם הנכונים, ואין זו פוטרת אותנו עוד להשתדל לעשות כל אשר בידנו בשביל להתקרב אל המבטאים הנכונים באמת. ההטעמה המלעילית של הגרמני, למשל, אינה נעשית עפ"י השפעת החקוי ובודאי סבתה ומקורה בגורמים טבעיים שונים. אבל כשבא הגרמני ללמד את השפה הצרפתית בשביל להשתמש בה, נותנים עליו את חומרי המקום שנכנס לשם ועליו להשתעבד (אם רק חפץ הוא שלא תהא לשונו מגומגמת) לכל חוקי הלשון הזרה, למבטאה היותר מקובל וביחוד להטעמתה; ואוי לו לאותו האיש שיעלה על לבו לדבר צרפתית בהטעמת המלעילית: רק שחוק יהיה מנת חלקו והבן לא יבינוהו אף איש.

מר טשרניחובסקי שואל: "אל מבטאו של מי עלינו להתקרב? מבטא מזרחי או ספרדי סתם אינו במציאות כלל; אבל יש מבטא של הספרדים האיטלקים, יש מבטא של בני מארוקה ויש מבטא של התימנים. ובכן יבואו נא אזהבי המבטא הספרדי ויגידו לנו, באיזה מהם יבחרו, איזהו המבטא היותר נכון על פי דעתם, אשר אליו אומרים הם להתקרב?" אבל הלא השאלה הזאת, שאלת המבטא, אינה מיוחדת רק לנו היהודים, ובמה אפוא נפלינו אנחנו מכל העמים? מדוע לא נפתרה באופן שפותרים אותה יתר העמים? גם מבטא רוסי, גרמני, צרפתי סתם אינו במציאות כלל, ואעפ"כ משתדלים המורים בביה"ס וכל המתלמידים של שפה זו או אחרת להתקרב אל אותו המבטא, שבו משתמשים המשכילים ילידי הארץ בערי הבירה. אצלנו יכול לשמש לדוגמה אותו המבטא הספרדי, שנתאזרח כבר אצל רוב יושבי א"י המשכילים, ואם לא הגיעה עוד השעה, שתהא א"י מרכז רוחני בכלל בשביל יושבי הגולה, אבל בנידון זה יכולים וצריכים הם תושבי א"י לקבוע את הנוסח, מפני שהלשון העברית היא שפת הדבור שם, ועלינו לעשות כל אשר בידנו להתקרב אל המבטא שלהם. הנני אומר להתקרב, מפני שבאמת אין כל אפשרות ליושבי ארצות שונות לסגל לעצמם מבטא אחד ידוע, יען כי זה האחרון מושפע תמיד מגורמים טבעיים, שקשה מאד להתגבר עליהם. ידועה היא העובדה, שבועידה עולמית אחת של חכמים מלומדים רבים מארצות שונות נעשה נסיון לדבר בלשון הלטינית, שפה שנוקקים לה כל המלומדים שהשתתפו בוועידה, אבל נסיון זה לא עלה יפה, וכמעט שלא הבינו איש את שפת רעהו: מפני שני המבטאים.

אבל במה דברים אמורים? במבטא: כאן מצד אחד אי אפשר להתגבר על המכשולים שיסודם בחקי הטבע, ומצד השני אין כל צרך הכרחי בזה, מפני שמבטא זה או אחר כשהוא לעצמו אינו משנה עוד במדה גדולה כל כך את צורת השפה, וגם המבטא הבלתי נכון אינו מתנגד לחוקי השפה ולרוחה. מה שאין כן בנגינה. הנסיון יראנו, כי הגורמים הטבעיים המשפיעים על ההטעמה אין להם השפעה מתמדת, ולפיכך נקל מאד להחליף הטעמה בהטעמה ולעבור בלי יגיעה יתירה מאחת אל השניה. דוגמה כזו אנו רואים בהנגינה והזמרה בכלל. אין ספק שהגורמים הטבעיים משפיעים על פזמוניו ונגינותיו של כל עם ועם, אבל אין זו אומרת, שקשה ליושב העמק, למשל, לסגל לעצמו את פזמוניו של ההררי ולזמרם באותה השלמות של זה האחרון. כן נקל מאד להאשכנזי מלדה, שהתרגל אל ההטעמה המלעילית, לקרא ולדבר צרפתית בהטעמה המלרעית. זהו מצד היכולת. ובנוגע לשאלת ההכרחיות, היינו, אם יש הכרח בדבר לקרא ולדבר בשפה רק באותה ההטעמה המיוחדת לה ולא באחרת המתנגדת לרוח השפה ולחוקי הדקדוק שלה, – בזה אי אפשר לפי דעתי, שיהא חלוק דעות. הרוסי, למשל, שומע בקורת רוח, איך מדברים בלשונם במבטאים שונים, אבל הנגינה הבלתי נכונה צורמת את אונם ממש. לוקח אני, למשל, חרוז אחד משירי פושקין וקורא אותו בהטעמה הצרפתית:

Буря мглою небо кроетъ.

אם רוצים אתם, הרי גם משקל יש כאן, רק היורד (יאמב) נתחלף בעולה (חוריה), אבל עד כמה נעים הוא לאזן גם בלתי מוסיקלית – על זאת ישפט הקורא. מר טשרניחובסקי קובל על המורים העברים, שאינם שמים לב לקריאת השירים קריאה נכונה ומקלקלים את ריתמוס השיר בהטעמתם הדקדוקית. חושב אני למותר לדבר על כל הזרות שבתוכחה זו, המאשימה את המורים בעון פלילי – בהטעמה המתאמת לחוקי הדקדוק. הלא יכולים אנו לאמר למשורר, ובצדק: עד שאתה מוכיח את אחרים על קריאתם הנכונה, פנה בתוכחתך זו כלפי עצמך וכלפי יתר חבריך המשוררים על כתיבתכם המתנגדת לחוקי הדקדוק. או אולי ייעץ לנו מר טשרניחובסקי לגרש מביה"ס את תורת הדקדוק והתנ"ך, שיש לו עוד טעמים המראים על הנגינה הנכונה, ולהלעיס את התלמידים רק בשירים הכתובים בנגינה המשובשת? כי כל עוד לא הרחקנו את הדקדוק והתנ"ך מביה"ס אין לנו כמעט אפשרות לקרא עם התלמידים את שירי משוררינו האחרונים, ודוקא את המובהרים שבהם. כל בר-בשר יודע, שאות המנוקדת בשוא אינה נחשבת להברה והוא נמשך במבטא להברה שלאחריו או שלפניו, ומשוררינו היותר טובים לא רק שחושבים את השוא נע לתנועה, אלא לפעמים תכופות גם לתנועה מנוגנת. ומה לנו לעשות עם אותם התלמידים הלומדים את התנ"ך והיודעים כבר את דיני מלעיל ומלרע?

את חטאי אני מזכיר היום. בשנים הראשונות להייתי מורה בביה"ס לא יכולתי להקריא לפני תלמידי שירים כתובים במשקל הטוני עפ"י ההטעמה האשכנזית בההטעמה הדקדוקית הנכונה, פשוט מפני שאזני לא יכלה לסבול, כמבטאו של טשרניחובסקי, את

הקקפוגיה שבקריאה זו. ומפני שהייתי עדיין מחוסר נסיון ולא התחשבתי כראוי עם דרישות הפדגוגיה, הייתי נותן את דברי בנידן זה לשיעורין, היינו: בשעת למוד התנ"ך וכל יתר הלמודים הייתי מלמד את תלמידי לקרא בהטעמה הדקדוקית ובשעת קריאת שירים היינו קוראים בהטעמה המלעילית. אבל לא עברו ימים מועטים עד שהכרתי משוגתי. השניות של ההטעמה הכניסה ערבוביה במחות הילדים, ולא רק שחדלו לקרוא נכונה בכלל, אלא אף הקריאה שלהם בשיר היתה מעורבבת, פעם עפ"י ההטעמה הדקדוקית ופעם עפ"י המשובשת. ובכן, המטרה, שבשבילה נעשה הויתור הזה, לא הושגה, וכל מה שעשיתי היה נגד חוקי הפדגוגיה ודרישותיה, כי הרסתי בידי האחת את אשר בניתי בידי השניה...

'השפה' (פטרבורג) חוב' ד-ה (חשון-כסלו תרע"ג) עמ' 161-163